

BAYAN WARREN'IN MESLEĞİ (1894) ADLI OYUNDA FAHİŞELİK OLGUSU VE BERNARD SHAW'UN ESTETİK, FELSEFİ VE POLİTİK KAYNAKLARI¹

Yrd. Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ

Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZ

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği İngiltere'sinde durmadan artan fuhuş gerek edebiyatta gerekse politik arenada en çok üstünde durulan toplumsal sorunlardan biridir. Dönemin oyunlarında, romanlarında ve kısa hikayelerinde klişeleşmiş bir "düşmüş kadın" tipi oluşmuş ve neredeyse bir günah keçisi gibi bütün suç onun sırtına yüklenmiştir. George Bernard Shaw 1894'de yazdığı Bayan Warren'in Mesleği (Mrs Warren's Profession) adlı oyunuyla toplumun ikiyüzlülüğünü ortaya çıkartıp bu konudaki sorumluluğuyla onları yüzleşmeye çağırmaktadır. Shaw'un bu önemli toplumsal soruna eğilişini yazarın bir entelektüel olarak etik, estetik ve politik bağlamda görüşlerini etkilemiş birçok düşünsel kaynağın izleri görülmektedir. Bu makale Shaw'un İbsen, Shelley, Maupassant gibi yazarlar, yaratıcı evrim felsefesi ve sosyalist feminizm gibi politik duruşlarla kurduğu ilişkinin Bayan Warren'in Mesleği adlı oyununda fahişelik olgusunu ele alışı nasıl etkilediğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fabian sosyalizm, feminizm, yaratıcı evrim, geç Viktoryen dönem, fahişelik, George Bernard Shaw, Bayan Warren'in Mesleği, İkinci Bayan Tanqueray

PROSTITUTION IN MRS WARREN'S PROFESSION (1894) AND BERNARD SHAW'S AESTHETIC, PHILOSOPHICAL AND POLITICAL SOURCES

ABSTRACT

In the last quarter of the nineteenth century England prostitution had become one of the most morally and politically charged social issues. The plays, novels and the short stories of the era produced a "fallen woman" cliché, almost a scapegoat who had to carry the whole guilt and sin on her back. George Bernard Shaw with his 1894

¹ Bu makale 15-16 Kasım 2012 tarihinde Ege Üniversitesi EKAM tarafından gerçekleştirilen *Kültür ve Edebiyat Cinsiyet, Cinsellik ve Şiddet* başlıklı sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur. Yazar bu makaleyle ilgili çalışmalarının çoğunu YÖK'ün verdiği yurtdışı araştırma bursuyla 2012 yaz döneminde gittiği ABD'deki University of Pennsylvania'da gerçekleştirmiştir. Yazar YÖK'e, University of Pennsylvania'ya ve Prof. Dr. David Espey'e teşekkürü bir borç bilir.

play Mrs Warren's Profession called the society to face its own responsibility in the matter, leaving aside hypocrisy to see the real roots of the problem. In Shaw's approach to this social problem as an intellectual and writer we see the traces of many aesthetic, philosophical and political sources. This article aims to establish how writers like Ibsen, Shelley, Maupassant and philosophical and political standpoints such as creative evolution and socialist feminism influence the way Shaw discusses prostitution in Mrs Warren's Profession.

Keywords: Fabian socialism, feminism, creative evolution, late Victorian era, prostitution, George Bernard Shaw, Mrs Warren's Profession, The Second Mrs Tanqueray

I-Giriş

On dokuzuncu yüzyıl boyunca nasıl ki Amerika'da kölelik siyasetçilerin, aydınların ve devlet adamlarının çözüm aradığı ve üzerinde düşünüp tartıştığı bir mesele olmuşsa, "Fahişelik" olgusu da Viktorya dönemi İngiltere'sinde o kadar önemsenen ve çözümünü uğruna emek harcanan bir sorundur. Çok önemli bir Shaw uzmanı olan Dan H. Laurence'a göre Shaw'un da aralarında bulunduğu sosyalist blokça on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında bu olgu ekonomik sebeplere bağlanmıştır (2004: 40). İngiliz Parlamentosuna 1880'de sunulan *European Slave Trades in English Girls* başlıklı raporu hazırlayan komitenin başkanı Alfred S. Dyer'a göre fahişeler "Zührevi hastalıklar onları artık kar getirmez hale getirene veya ölüm onları kurtarana kadar, genelev patronunun belirlediği fiyatı ödeyen herkesin ırzına geçme iznini alabildiği bir seks kölesi durumundadır" (Innes 2000: 199). Shaw, üçüncü oyunu olan ve 1893-1894 yıllarında yazdığı *Bayan Warren'in Mesleği* adlı oyunuyla bu tartışmaya katılır.

İngiliz dilinin Shakespeare'den sonra belki de en önemli ikinci ismi sayılabilecek olan Shaw'un oyunlarında kadın karakterler oldukça önemli bir yer tutar: *Major Barbara* (1905), *Pygmalion* (1913), *Saint Joan* (1923) gibi çok bilinen oyunlar buna örnek gösterilebilir. Bu üç oyunda da, Shaw'un yarattığı oldukça baskın kadın karakterler çevrelerindeki herkesi etkileri altına alabilecek güçtedir. Eric Bentley'in de belirttiği gibi, Shaw'un diğer politik konulardaki görüşlerinin bazıları her ne kadar güncelliğini yitirmiş gibi gözükse de, bir feminist olarak öne sürdükleri hala tazeliğini korumaktadır (2005). Bu sebepten dolayı Shaw çalışmalarının en güçlü ve ilgi çeken alanlarından biri de Shaw'un kadın sorununa yaklaşımını ele alan ve Shaw'u bir Fabian feminist olarak inceleyen kanattır.

II-İbsen Tiyatrosunun Shaw Üzerindeki Etkisi

Shaw'un yazdığı üçüncü oyun olan *Mrs Warren's Profession* (1894) (*Bayan Warren'in Mesleği*) Shaw'un kadın sorunlarına yaklaşımı konusunda oldukça önemli bir oyundur. Shaw, dönemin kurulu düzenini sorgulamaktan uzak, sosyal sorunlara duyarsız ve sadece bir eğlence statüsüne indirgenmiş tiyatro anlayışına karşı ilk önce bir tiyatro eleştirmeni olarak savaş açmıştır. Bernard Shaw 1890 yılının yazında Fabian derneğinde *The Quintessence of*

Ibsenizm (Ibsenciliğin Özü) başlıklı semineri verir. Daha sonra, Ibsen'in *Hortlaklar* adlı oyununun Londra'da JT Grein yönetimindeki Independent Theatre tarafından sahneye konmasının ardından Londra basınında Ibsen'e karşı öylesine acımasızca bir kampanya başlar ki Shaw bir kenarda oturup olanı biteni seyretmekten fazlasını yapmak ister ve bu seminer notlarını genişleterek aynı başlıkla yayınlar. Wisenthal'e göre Shaw'un bu Ibsen okumasının İngilizce konuşulan dünyada Ibsen'in algılanışında büyük etkisi olmuştur (1979: 55).

Sözü geçen incelemede Shaw, Ibsen'in idealizme karşı açtığı savaşın onun oyunlarının merkezini oluşturduğunu ve özellikle orta sınıfı ikiyüzlülükten vaz geçip gerçekleri kabul etmeye çağırdığını vurgulamaktadır. Shaw'un en çok üzerinde durduğu sorunlardan biri de özellikle kadın sorunudur. Shaw'a göre tüm kadınların "görev" denen zincirleri *Bebek Evi*'ndeki Nora gibi kırıp özgürlüklerini ilan etmeleri ve kendi ayakları üzerinde durmaları gerekmektedir. Kadınları eve hapsolmuş ve doğasına aykırı yaşayan bir toplum hiçbir özgürlük mücadelesini kazanamaz. Kadınların içinde bulunduğu bu haksız durumu normal kabul eden bir toplumda, hiç bir toplumsal sorun sağlıklı bir şekilde ele alınamaz. Bu bağlamda Shaw tiyatroya önemli bir işlev yüklemektedir. Ibsen'in büyüklüğü, tiyatroyu bir eğlence aracı olmaktan çıkarıp son derece önemli sosyo-politik meseleleri ele alabilen ve bunu da sanattan kopmadan yapabilen bir yazar olmasında yatmaktadır.

Shaw, on dokuzuncu yüzyıl boyunca yalnızca bir eğlence aracı olarak görülen ve yüksek bir sanatsal tür olmaktan uzaklaşmış olan İngiliz tiyatrosunu çok ciddi ve sistemli bir şekilde eleştirmiştir. Bu eleştirileri yaparken de gidilmesi gereken yönü göstermeyi de unutmamıştır. İngiltere'de Ibsen tiyatrosunun yarattığı önemli değişimi tüm yönleriyle en iyi şekilde anlayıp aktaran yazar olmuştur. Bu bağlamda bir çok tiyatro uzmanı Shaw'un Ibsen üzerine yazdığı *Ibsenciliğin Özü* adlı çalışmayı İngiliz tiyatrosu için Shakespeare'den sonra en önemli dönüm noktası olarak kabul etmektedir. Tiyatronun entelektüel bir sanat dalı olarak ciddi konuları yepyeni bakış açıları ile ele alıp özgürleştirici bir işlevi olması gerektiğine inanan Shaw, dönemin tiyatro anlayışının bunun çok uzağında olduğunu belirtir. Entelektüel bir tembellik içinde olduğunu düşündüğü bu yaklaşımı bir çok açıdan eleştirir: yalnızca bilet satışlarını düşünerek popülist bir yaklaşımla seyircinin beklentilerini vermekle yetinmek, hiçbir ciddi konuyu ele almamak ve aldığı da son derece yüzeysel ve yine kitlelere boyun eğerek onları alıp bir adım öte taşımaya bile cesareti olmamak. İngiliz tiyatrosunu ciddiyetsizlikten kurtarmak için Ibsen'in son derece radikal, ilerici ve putkırıcı tavrını benimsemekten gerekmektedir.

Ibsen konusunda öylesine öne çıkmış ve onun savunuculuğunu öylesine coşkuyla üstlenmiştir ki tiyatro dünyası ondan bir oyun beklemeye başlamıştır. Daha sonra *Mrs Warren's Profession* (1894) ve *Major Barbara* (1905) adlı oyunlarında da karşımıza çıkan, aile servetinin kaynağının sorgulandığı ve başlıca karakterlerin açıklığa kavuşmuş bu tatsız durum karşısında aldıkları

tavırları merkeze alan oyunların bir öncüsü olan Shaw'un ilk oyunu *Widowers' Houses (Dulların Evleri)* 1892 yılında Independent Theater (Bağımsız Tiyatro) tarafından sahnelenir. Orta sınıfa mensup varlıklı bir beyefendi rahat rahat geçimini sağlayan gelirin nereden geldiğini bulur ve başkalarına karşı takınmış olduğu yüksek ahlaki tondan vaz geçip kendisi ile ilgili gerçeklerle yüzleşmek zorunda kalır. Shaw bu oyunla İngiltere'deki varlıklı sınıfların keyfini çıkarttıkları zenginliğin temellerinin ne olduğunu kendilerine hatırlatır. İkinci oyunu olan *The Philanderer (Çapkın)* (1893) kadın erkek ilişkilerine odaklanır ve bu bağlamda toplumda geçerli olan aşk, evlilik, toplumsal kurallar gibi konuları irdeler.

III- Sorunu Ortaya Koyup Kaçmak: *The Second Mrs Tanqueray (İkinci Bayan Tanqueray)*

Viktorya döneminin en popüler konularından biri olan “düşmüş kadın” olgusunu ele alan Pinero'nun (1893 yılının en çok seyirci çeken oyunu) *The Second Mrs Tanqueray (İkinci Bayan Tanqueray)* adlı oyununu okuyan Shaw, bu oyuna karşı içinde öylesine güçlü bir karşı çıkma isteği duyar ki bir cevap ve bir düzeltme olarak üçüncü oyunu olan *Mrs Warren's Profession'ı (Bayan Warren'in Mesleği)* yazar (Holroyd1988: 291). Fromm, Shaw'un bu oyunda sorun olarak gördüğü şeyleri şöyle özetler: “Melodrama, oyunun baş kişilerinin talihlerinde inanılmaz değişiklikler, hantal sahne mekaniği ve gerçek olmaktan uzak karakterler” (1967: 26-28).

İkinci Bayan Tanqueray adlı oyunda Tanqueray, “mazisi olan” bir kadınla, Paula Jarman ile evlenir. Oyunun merkez sorunsalı hiç tutulmayacak evlilik sözleriyle kandırılıp “düşmüş”, bir kez toplum dışına itilmiş bir kadının hayatında temiz bir sayfa açıp açamayacağıdır (Dietrich 1989: 45). Varlıklı bir dul olan bay Tanqueray, sevgilisi Paula Jarman nikahtan bir gece önce evlilik dışı ilişkiye girdiği erkeklerin listesinden oluşan bir kağıtla çıkageldiğinde, bu kağıdı paramparça ederek ateşe atar ve son derece romantik bir tavırla bunların hiçbir önemi olmadığını, birbirlerini sevdikleri sürece geleceğin onları beklediğini ve yepyeni bir başlangıç için hazır olduklarını büyük bir iyimserlikle söyler.

Oysa henüz oyunun ilk sahnesinde Tanqueray arkadaşlarıyla vedalaşırken onların bir daha kendisini görmek istemeyeceğini çünkü onaylamayacaklarını bildiği bir evlilik yapmak üzere olduğunu arkadaşlarına ilan eder. Daha bu ilk hareketinden Bay Tanqueray'ın yeni eşini ne kadar sahipleneceğinin ve topluma karşı onu ne kadar koruyacağını işaretlerini görmek mümkündür. Örneğin, yeni evli çift Tanqueray'ın evinde oturmaya başladıklarında en yakın komşuları bile evin yeni hanımına hoş geldin ziyaretinde bulunmazlar. Tanqueray'ın ilk eşinden olma on sekiz yaşındaki kızı, üvey annesinin geçmişi hakkında hiçbir şey bilmemesine rağmen ona karşı mesafesini korur ve Paula ne yaparsa yapsın bu uzaklığı ve soğukluğu ortadan kaldıramaz. Tüm bu sorunları yaşayan Paula'ya kocası elinden gelen en iyi şekilde destek olmaz, onun bu engelleri aşması için neredeyse hiç çaba

harcamaz. Karısına bu baskıyı uygulayan, içine almayı red eden değerleri olumlar niteliktedir tavrı. Her ne kadar Paula'yı teselliye çalışsa da yaklaşımı iki yüzlüdür. "Kirlenmiş" bir kadın olarak Paula'nın bu topluma kabul edilmeyi beklemesini biraz şımarıklık, biraz da gerçekçi olmaktan uzak bulur. Paula elindekiyle yetinmeli daha fazlasını beklememelidir. İkinci Bayan Tanqueray Paula Jarman ne yaparsa yapsın kendisini bu yeni topluma kabul ettiremeyeceğini ve geçmişinin onu rahat bırakmayacağını anlar ve oyun onun intiharı ile sona erer (Pinero 1893).

Shaw bu intiharı Paula'nın da kendini o toplumun gözünden gördüğü şeklinde okur (Holroyd 1988: 293). Oysa Shaw'a göre, insanlar psikolojik olarak içinde buldukları durumu haklı çıkarma eğilimi içindedirler (Holroyd 1988: 293). Onun için de Paula'nın intiharı ancak ve ancak günün seyircisinin beklentilerini ve iki yüzlülüğünü saklamaya çalışan bir finaldir. Pinero sorunu ortaya koymuş ama bir o kadar hızla bu sorundan kaçmıştır (Shaw 1931: 47-49).

IV-Diğer Bir Kaynak: Maupassant'ın *Yvette* (1885) Adlı Kısa Hikayesi

Holroyd, Shaw'un *Bayan Warren'ın Mesleği* adlı oyunu yazarken etkilendiği bir başka metin olarak Maupassant'ın "Yvette" başlıklı kısa hikayesini göstermektedir (1988: 291). Bu kısa hikayeden çok etkilenen dönemin önemli aktrislerinden bir olan Janet Achurch Shaw'dan bu kısa hikayede vuku bulan anne-kız ilişkisindeki gerilimi sahneye aktarmasını önerir. Dönemin cinsel ahlak yargıları bakımından oldukça serbest davranışlar içinde olan dul bir kadının on sekiz yaşındaki saf kızı annesinin genel tutumunu öğrenince büyük bir hayal kırıklığına ve şoka uğrar. Annesine bir ay içinde tüm bu yaşantıya son vermesini yoksa bu utançla yaşayamayıp intihar edeceğini söyler. Kızının blöf yaptığını düşünen ve ne kadar ciddi olduğunu anlayamayan anne gizliden gizliye hayat tarzını olduğu gibi sürdürür. Bir ayın sonunda intihar eden kızın annesi bir süre üzülse de yine de kısa zaman sonra eski hayatına devam eder (Maupassant 1884). Bu hikaye genç kızın intihar etmesi gibi önemli bir melodramatik temayı içerse de, annenin kızı için dahi olsa hayat tarzını değiştirmeyi seçmemesi ve kızını bu yüzden kaybetmesine rağmen kendini onun anısı uğruna feda etmemesi Shaw'un *İbsenciliğin Özü*'nde söz ettiği kendi inandıklarını herkesin ve her şeyin üzerinde tutup, kendini asla kurban etmeme ilkesiyle bire bir örtüşmektedir. Shaw'un Vivie Warren'ı, bu kısa hikayenin ötesine giderek, annesinin "kötü" karakterinden ötürü melodramatik bir hareketle kendini cezalandırmak yerine, ondan uzaklaşıp hayatından çıkartmak gibi daha da "İbsenci" sayılabilecek bir tavır sergiler.

V- Percy Bysshe Shelley'nin *Cenci*'si²

Shelley, Shaw'un entelektüel gelişiminde en az Marx, İbsen, Blake ve Bunyan kadar önemli rol oynamış bir figürdür (Holroyd 1988: 39, 126-27). Shaw İbsen'de hayran olduğu "put kırıcılığı" Shelley'de çok daha radikal bir boyutta görmekte ve onun bu marjinal, kalıp yargıları aşır fikir üretme cesaretini ciddi bir şekilde benimsemektedir. Ahlaki hususlar söz konusu olduğunda basit ve tembel cevapların faydadan çok zarar getirdiğine inanan bir bakış açısidir bu (Holroyd 1988: 292-94). Cinayet ahlaken kötüdür, hele bir insanın kendi babasını öldürmesi kabul edilemeyecek bir suçtur. Peki bu baba kendi oğullarını öldürtmüş, kendi kızına tecavüz etmiş ve çevresindeki herkes için hayati zindan etmişse? Dahası sorumluluk alması gerekenler bu işe aile içi sorun gözüyle bakıp karışmıyorlar ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmiyorlarsa, yani sorun hayatta kalma mücadelesine dönüştüyse? O zaman doğru olan nedir? (Johnson 1972: 30) Bu kadere boyun eğip ölümü, yok olmayı kabullenmek mi yoksa hayatta kalmak için hiç bir sınır ve kural tanımamak mı? Shaw'un önemseydiği ve üzerinde durduğu ahlaki sorunlardan biri de kendisine doğru davranılmayan, sürekli haksızlığa uğrayan insanlardan ne kadar doğru ve hakça davranmalarının beklenebileceği üzerinedir (Shaw 1930: 111).

VI-Yaratıcı Evrim

Shaw'un en fazla tepki gösterdiği nokta, Pinero'nun Paula Jarman'a ikinci bir şans tanımayan dar görüşlü toplumu eleştirmeye yönelik hiçbir çabasının olmayışıdır. Shaw'a göre bu tamamen karamsar ve değişim olasılığını ortadan kaldıran bir yaklaşımdır (Nethercot 1970: 27). Oysa Shaw değişime neredeyse bir din gibi inanan bir yazardır (Mills 1973: 122). Bu tutum Shaw'un hayata bakışında o kadar baskındır ki çağdaşı Chesterton Shaw'un Shakespeare eleştirisini ancak bu pencereden anlayabileceğimizi bize hatırlatır. Shaw'u gerçekten büyük bir yazar yapan en önemli özelliği Shakespeare'e yönelttiği bu eleştiriden de anlayabileceğimiz neredeyse "trajik, aşırıya kaçan iyimserliktir" (Chesterton 1910: 50). Shaw'a göre eğer ümit etmeyeceksek, bunca derde katlanmanın ve hayata tutunmaya çalışmanın hiçbir anlamı yoktur. Bu ümit etme durumu Shaw'un "Hayat Gücü" dediği kavramın temelini oluşturmaktadır. Shaw'un sonradan yazdığı oyunlarda da bu özelliği belirgin şekilde görürüz. En kötü duruma düşmüş, aslanlara yem olmak üzere olan Androcles'de bile ümit asla yok olmaz. *Caesar and Cleopatra* (1898) adlı oyununda Caesar en köşeye sıkıştığı zaman bile bir çıkış yolu bulunacağına dair ümidini yitirmez. *Pygmalion* (1913) adlı oyununda Eliza Doolittle her şeyin olabileceğine inanmış son derece iyimser bir karakterdir. Profesör Higgins de bir o kadar iyimser ve inançlıdır. Öyle ki toplumun en alt sınıfından gelen Eliza Doolittle'i çok kısa

² Fabian derneğinin üç önemli isminden biri olan Shaw diğer iki önemli üye olan Beatrice ve Sidney Webb ile bir görüşmesinde oyunu yazmaya başladıktan birkaç gün sonra Shelley'in *Cenci* adlı oyununu bir düzeltici olarak kullanarak *Second Mrs Tanqueray* adlı oyunu yeniden yazmayı planladığını söyler (Holroyd 1988: 291-293).

sayılabilecek bir zaman içinde soylu bir hanımefendi olarak herkese tanıtılabileceğinden en ufak şüphesi yoktur. *Millionairess* (1935) adlı oyunda yine Epifania'yı böylesine müthiş bir iyimserlik ve enerji içinde görürüz. Shaw için ümitsiz, kaybedilmiş bir durum mümkün değildir. Schopenhaur'dan almış olduğu "İrade Gücü" kavramı Shaw'un oyunlarında öylesine yaygın ve temel bir şekilde yer alır ki *Man and Superman* (1903) adlı oyununda da geçtiği gibi "Where there is a will there is a way!" "Eğer bir konuda istek varsa her zaman bir yol bulunur" atasözü temel motif olarak hemen hemen bütün oyunlarında karşımıza çıkar (Shaw 1903: 158). Özellikle *Back to Methuselah* (1923) oyununa yazdığı önsözde "yaratıcı evrim" kavramıyla ne anladığını şu basit önermede görebiliriz: "eğer gözlerin yoksa ve görmek istiyorsan, ve görmeye çalışmaya devam edersen, sonunda gözlerin olur. Eğer bir köstebek veya yeraltı balığı gibi gözlerin olduğu halde görmek istemezsen gözlerini yitirirsin"³ (Shaw 1921: Loc 216); "bisiklete binme gibi yeni becerileri basitçe isteyerek, arzu ederek ediniriz...bu aşamaların çoğunda yalnızca isteriz, mekanik süreçlerin farkında değilizdir çoğu zaman...isteğimiziz, irademiz bu becerileri edinmemize yardım eder..."⁴ (Loc 231).

Shaw her şeyin ötesinde "Hayat Gücü" dediği enerjiye inanmaktadır. Canlılarda en temel içgüdü hayata tutunma ve hayatta kalmadır. Tüm ahlaki değerlerin, kuralların üzerindedir bu dürtü. Bunun tam tersini savlayan bütün idealler, romantik anlayışlar insan doğasına aykırıdır; hayata aykırıdır. Onun için de *İkinci Bayan Tanqueray*'in intihar etmesi Shaw'un asla kabul edemeyeceği bir durumdur. Çünkü bu hareketle Paula "Hayat Gücü"nü reddetmektedir. İnsanlarda bu intihar etme boyun eğme kabul etme kendini suçlama durumu Shaw'un tamamen ortadan kaldırmayı istediği bir durumdur. Shaw'un karakterleri, örneğin *Major Barbara*'da Undershaft böyle bir duruma düşüklerinde kendileri öleceğine binlerce hayata kast etmeye çekinmeyecek karakterlerdir (Shaw 1905: 499). İnsanlar kendilerini düşündüklerinde ve kendi çıkarlarını öne aldıklarında, evrenle ve tüm insanlıkla çok daha sağlıklı ilişkiler kurabilir ve hem topluma hem de dünyaya daha yararlı olabilirler (Shaw 1891: 42-44).

VII-"Kötü Yola Düşmüş Kadınlar"

Shaw'un Pinero'ya yönelttiği önemli eleştirilerden biri de Pinero'nun "kötü yola düşmüş" kadınların neden ve nasıl bu yola girdiklerini anlamaya yönelik hiçbir zahmete katlanmamasıdır. Oysa dönemin İngiltere'sinde gerek seksenlerde gerek doksanlarda çok önemli bir toplumsal sorun olarak görülen fahişelik ve beyaz kadın ticareti üzerine son derece ciddi çalışmalar, röportajlar

³ "If you have no eyes and want to see, and keep trying to see, you will finally get eyes. If, like a mole or a subterranean fish, you have eyes and dont (sic.) want to see, you will lose your eyes."

⁴ "we acquire new skills like cycling simply through willing...in most of the steps we just will, we are not conscious of the mechanics all the time...our will help us gain these skills..."

ve yazı dizileri yayınlanmıştır (Nelson 1971/1972: 358). Polis kayıtlarına geçmiş fahişe sayısı olarak 8.600 gibi bir rakamdan (Allett 1999: 23) söz edilmesine rağmen, bazı çalışmalarda Londra’da yaşayan her on üç kadından birinin yani 80 bin kadının fahişelik yaptığı belirtilmektedir (Nelson 357). Öte yandan Walkowitz son derece kapsamlı ve ses getirmiş bir çalışma olan *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State* başlıklı kitabında, bunun abartılı bir rakam olduğunu ileri sürmektedir (1982: 14). Henry Mayhew’ın 1840ların sonunda *Morning Chronicle*’da çıkan Londra’da yaşayan fakir insanları konu aldığı yazı dizilerinden birinde, tekstil işçisi genç kızların anlattıkları fahişelik olgusunun ekonomik kaynaklarını anlayabilmemiz için önemli bilgiler sunmaktadır. Sözü geçen röportajların birinde babaları öldükten sonra annesinin ve kendinin kazandığıyla kira, yakacak, yiyecek, giyecek gibi giderlere para yettiremeyen bir kızın nasıl adım adım fahişeliğe itildiği anlatılır (Mayhew 1849-50: 182). Yine aynı şekilde Walkowitz’in kitabı da, çalışarak kazandığı paranın yetmediğini, kendisine bir gelecek kuramayacağını gören Birminghamlı bir genç kızın nasıl fahişeliği seçtiğini aktaran bir anekdotla başlıyor. Açlık-soğuk-hastalık-ölümle yüz yüze gelen insanlar için başka bir seçenek yoksa bu aşamada kimi suçlamak gerekiyor? “In Darkest England and the Way Out” başlıklı *The Salvation Army* raporu “dürüstçe” çalışmayı bırakıp kendini satan kadınların, alınteriyle çalışanlara göre altmış kata kadar daha fazla para kazandıkları gerçeğini ortaya koyar (Booth 1890: 195). Bernard Shaw’un bu konudaki genel duruşu şu sözleriyle özetlenebilir: “Namuslu olmak bu kadar cezalandırılıp ve kendini satmaksızın bu derece ödüllendirildiği sürece biz bu kadınlardan nasıl “namuslu” olmalarını bekleyebiliriz?” (Shaw 1902: 113)

Yoğun bir talebin yaşandığı büyük bir sektör olan fuhuş kolay yoldan para kazanmak isteyen kadınları kendisine çektiği gibi bir de beyaz kadın ticareti denen hayatı tanımayan saf kadınların kandırılıp ülke dışına çıkarılarak satılması olarak özetlenebilecek durumu da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda on binlerce İngiliz kadını Viyana, Brüksel ve Budapeşte’deki genelevlere satılmış ve bu yabancı kentlerde zorla tutulmuştur (Dyer 1882: 190-191).

Shaw *Bayan Warren’in Mesleği* adlı oyununun 1902 basımına yazdığı önsözde fahişeliği son derece şiddetle cezalandıran toplumun ve yasaların iş mali soyguna geldiğinde nasıl sessiz kaldığını ve bunu doğal karşıladığını belirterek soruna bu açıdan yaklaşılması gerektiğini vurgular (1902: 128). Fahişelik, Shaw’a göre, tamamen ekonomik eşitsizliklerin bir sonucudur. Kapitalizmin yarattığı bu ekonomik eşitsizliğe karşı gösterilen duyarsızlık, kadınların “kötü yola düşmelerinin” en önemli sebebidir. Bu duyarsızlık ve ikiyüzlülük, Shaw’a göre, büyük bir toplumsal şiddet olgusunu da beraberinde getirmektedir. Öyle ki toplum, Oscar Wilde’ın *A Woman of No Importance* (*Önemsiz Bir Kadın*) oyununda da olduğu gibi, kadınları bu “kötü yola” itenleri

cezalandırmaktansa dönüp kurbanları cezalandırmayı ve bütün suçu onların üzerine atmayı tercih etmektedir.⁵

Alfred S. Dyer'ın 1880 yılında Dışişleri Bakanlığı için hazırladığı *İngiliz Kızlarının Avrupa Köle Ticareti* başlıklı rapor, Bayan Warren'un da mensubu olduğu bu ticaret ve iş dalının ne demek olduğu ve bu mesleğin ne anlama geldiğini görmek açısından aydınlatıcı bazı bilgiler içerir (Innes 2000: 197-99). Çeşitli şekillerde kandırılan genç kızlar Avrupa'ya özellikle fuhuşun yasal bir kuruma dönüştüğü Belçika'ya kaçırılır. Gümrük ofisi diyerek götürüldükleri ilgili dairede, dil bilmedikleri için hiçbir şeyden şüphelenmeyen kızlar fahişe olarak kayıt edilir. Bilgisi olsun olmasın, bir kez sisteme kayıt edilen kadınlar bu sistemden kolay kolay çıkamazlar. Bu kızların tutulduğu evler öylesine sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir ki buraya bir giren kadının bir daha izinsiz bir şekilde dışarı çıkması olanaksızdır. Bu kadınlar farklı isimlerle kaydedildiğinden dolayı da yakınlarının onları bulup kurtarması da pek öyle kolay değildir. Ayrıca bu kadınlar sistemli bir şekilde şiddet ve hapisle korkutularak özgürlükleri tamamen ellerinden alınmakta ve Amerika'daki kölelerin yaşantısından bile daha acınası bir hayata mahkum edilmektedirler (Innes 2000: 199).

VIII-Bayan Warren'ın Mesleği

Tüm bu bilgiler ışığında tekrar Shaw'un *Bayan Warren'ın Mesleği* adlı oyununa dönecek olursak. Shaw'un kötü yola düşmüş kadını Bayan Warren, yani İngilizce aslındaki adıyla Mrs Warren ("Mrs" takısı sizi aldatmasın, kızını çevrenin ayıplamasından ve dışlamasından korumak için evli bir kadın maskesiyle dolaşan Kitty aslında bekar) Pinero'nun Paula Jarman'ı gibi kendisini suçlamaz. Oyunun aslında en önemli karakteri olan kızı Vivie onu mesleğini açıklamak konusunda köşeye sıkıştırdığında annesinin, ve kız kardeşlerinin hayat hikayesini öğreniriz. En büyük anne bir baba ayrı ablası beyaz kurşun fabrikasında çalışmaya başlamasının üstünden daha bir yıl geçmeden zehirlenip ölmüş, onun bir ufağının kocası işten çıkarılınca alkolik olmuş; diğer ablası ile birlikte kilise okulunda bir süre eğitim aldıktan sonra bir restoranda garsonluğa başlayan Kitty haftanın yedi günü günde on altı saat çalışmasına rağmen ancak karnını doyuracak ve kaldığı yeri ödeyebilecek kadar para kazanabilmektedir. Bu şartlar altında sağlığını yitirmekten, daha fazla dayanamamaktan endişelenen Kitty'nin önce ablası ortadan kaybolur. Herkes onun kötü yola düştüğünü yakında pişman olup kendini öldüreceğini ve cesedini Thames nehrinden toplayacaklarını söyler. Birkaç ay sonra sırtında en

⁵ "Bayan Warren'ın bir canavar olması gerektiğini farz eden düşünce disipline olmamış beyinlerin oldukça yıkıcı sonuçları olan mali düzenbazlıkları doğal görüp cezalandırma yoluna gitmezken cinselliğe yapılan en ufak atfın nasıl feveran uyandırdığının ve de yasa yapıcılarımızın böylesine saçma ve küçük sayılabilecek bir suçu son derece şiddetli bir şekilde cezalandırmaya yöneldiğinin sadece küçük bir örneğidir." (Complete Prefaces I, 128)

pahalı kürkler mücevherler cüzdanında tomar tomar parayla çıkıp gelince garsonluktan fahişeliğe geçmek Kitty için çok zor olmamıştır. Bu konuşmanın sonunda Vivie annesini anladığını ve onun İngiltere'nin en cesur kadını olduğunu düşündüğünü söyler ve şu soruyu da ekler. “Peki ben aynı durumda olsaydım senin yaptığın seçimi yapmamı onaylar mıydın?” “Tabii ki onaylardım. Kızımın açlık ve sefalet dolu bir hayat sürmesini isteyeceğimi mi sanıyorsun?” der (Shaw 1898: 250-251). Oyunun belki de en çok tepki çeken bölümü de burasıdır.

Bayan Warren'in Mesleği Shaw'un elli üç oyunu arasında en fazla tartışmaya sebep olmuş eseridir. İbsen'in en radikal oyunlarını bile gözünü kırpmadan sahnelemeyi kabul eden Independent Theatre yapımcısı JT Grein bu oyunu aşırı radikal bulur ve sahnelemeyi kabul etmez. 1902 yılında oyunun halka kapalı özel bir şekilde sahnelenmesinden sonra da son derece eleştirel bir yazı yazarak kadınların önünde bu konuları açan Shaw'u “uygunsuzlukla” suçlar (Conolly 2005: 175). Öyle ki Shaw sansür kurulundan gerekli izni almak için 1898 yılında başvurduğunda bu izin verilmez. Oyunun İngiltere'de ilk kez seyirci önüne çıkması 1925 senesini bulur. Oyun 1905 yılında Amerika'da New Haven'da sahnelendiğinde de durum bundan farklı değildir. Yetkililer birinci gösteriden sonra diğerlerine izin vermez. New York'ta da buna benzer bir durumla karşılaşılır ve hatta oyuncular kısa bir süreliğine göz altına alınır. New York basınının oyuna karşı tutumunu en iyi özetleyen şu New York Herald gazetesinde yayınlanan değerlendirmenin genel tonunu yansıtmaya açısından şu kısa alıntıdır diyebiliriz: “Bir domuz ahılını ne kadar temizleyebilirsiniz? Baştanbaşa pislik diye” (Evans 1976: 139). Ne kadar ironiktir ki aslında birer genelev olarak çalıştığına dair hiç kimsenin şüphesi olmadığı “masaj salonlarının” ilanlarıyla doludur aynı gazetenin iç sayfaları (Laurence 2004: 39).

Shaw anne-kız arasında geçen ve annenin nasıl “kötü yola” düştüğünü anlattığı ve gerekçelerini sıraladığı diyalog yüzünden fahişeliği önermekle, yüceltmekle, normal göstermekle suçlanır . Oysa oyun 1925'te Birmingham'da sahnelendiğinde gazetelerde çıkan değerlendirmelerden biri Shaw'un oyunu ölçüt alındığında kilisede vaizlerin verdiği vaazların bile son derece hafifmeşrep kaldığı, sahnede o güne kadar kilise oyunları dahil olmak üzere böylesine ahlak dersleri içeren bir oyunun sahnelenmemiş olduğunu ileri sürer (Conolly 2005: 180).

IX-Sonuç

Henrik İbsen, Samuel Butler, Oscar Wilde ile birlikte Shaw Viktorya dönemi ahlaki ikiyüzlülüğünü en sert şekilde eleştirmiş ve toplumu kendi yarattığı sorunlarla yüzleşmeye zorlamış bir oyun yazarı ve entellektüeldir. Shaw, fahişeliği kadın sorunun önemli bir parçası olarak görmüştür. 1891 yılında yayınlanan *İbsencililiğin Özü* adlı eserinde kadınları eve kapatılmış bir toplumda kadın-erkek ilişkilerinin asla ve asla sağlıklı bir boyut kazanamayacağını belirtmiş olan Shaw'un ileri sürdüğü düşünce çok ilginç bir şekilde evlilik dışı ilişkilerin neden bu dönemde patlama gösterdiğini açıklamak

için de kullanılabilir. Çok önemli bir Shaw ve Viktorya dönemi uzman olan Dan H. Laurence, Viktorya döneminde fahişelere bu kadar fazla talep olmasının üzerinde durulması gereken bir olgu olduğunu belirterek tarihsel ve kültürel bulgulara dayanarak bu talep konusunda çok önemli bir analiz ortaya koyar. Laurence'a göre karılarını "evdeki melek" olarak gören Viktorya dönemi erkekleri "melek" rolündeki karılarını öyle yüce bir noktaya yerleştiriyorlardı ki, cinsellik ve şehvet içeren aşkı çıkıp evin dışında arıyorlardı. Bu yüzden de hemen hemen bütün bu erkekler, Oscar Wilde'in *The Importance of Being Earnest* oyunundaki Jack gibi "Bunbury"cilik yaparak ikili bir yaşam sürüyor ve çoğu zaman bunu saklamaya gerek bile duymuyorlardı (Laurence 2004: 40). Oysa toplumsal bağlamda bütün bu sistemin esas mağdurları olan "düşmüş kadınlara" çıkartılıyordu. Genç kızların fuhuşa itilmesinde ekonomik faktörlerin son derece önemli olduğunu savunan Shaw, bu eşitsizlikler ve dengesizlikler ortadan kalkmadan sorunun asla çözülemeyeceğini ve orta sınıfların bu konuda sorumluluklarını kabul edip görevlerini yerine getirmeleri gerektiğini çok yüksek sesle dile getirmiştir. Dönemin diğer edebiyat ürünlerinde olduğu gibi "düşmüş kadınları" yargılamak yerine onların neden "düştüğünü" göstermeye çalışan Shaw, İbsen'den devraldığı "putkırıcılık" misyonunu *Bayan Warren'in Mesleği*'nde en sert şekilde uygulamış ve bu oyun kendisinin yazarlık kariyerinde oldukça önemli bir dönüm noktası olmuştur.

KAYNAKLAR

ALLETT, John (1999), "Mrs Warren's Profession" and the Politics of Prostitution", *Shaw Vol. 19, Shaw and History*, s.23-39.

BENTLEY, Eric (2005), Theater Talk "Life and Work of Bernard Shaw", 27 Kasım 2012, <http://www.youtube.com/watch?v=Ws-oNJaCxes>

BOOTH, General William (1890), "In Darkest England and the Way Out", *Mrs Warren's Profession*, Editör L.W. Conolly (2005) , Broadview Editions, Ontario

CHESTERTON, Gilbert Keith (1910), "The Critic", *Modern Critical Views: George Bernard Shaw* Ed. Harold Bloom (1987), s. 47-55.

DYER, Alfred S. (1882), "The European Trade in English Girls: A Narrative of Facts", *Mrs Warren's Profession*, Editör L.W. Conolly (2005) , Broadview Editions, Ontario

EVANS, T.F. (1976), *Shaw: The Critical Heritage*, Routledge and Kegan Paul, Londra ve New York

FROMM, Harold (1967), *Bernard Shaw and the Theater in the Nineties*, University of Kansas Press, Lawrence

INNES, Christopher (2000), *A Sourcebook on Naturalist Theatre*, Routledge, Londra ve New York

JOHNSON, Betty Freeman (1972), "Shelley's "Cenci" and "Mrs Warren's Profession", *The Shaw Review* 15, s. 26-34.

- LAURENCE, Dan H. (2004), “Victorians Unveiled: Some Thoughts on “Mrs Warren’s Profession””, *Shaw, Vol. 24, Dionysian Shaw*, s. 38-45.
- MAUPASSANT, Guy de (1885), *Yvette*, Kindle Edition
- MAYHEW, Henry (1849-1850), “Prostitution Among Needlewomen”, *Mrs Warren’s Profession*, Editör L.W. Conolly (2005) , Broadview Editions, Ontario
- MILLS, Carl Henry (1973), “Shaw’s Theory of Creative Evolution”, *The Shaw Review* 16-3, s. 123-132.
- NELSON, Raymond S. (1971/1972), “Mrs Warren’s Profession and English Prostitution”, *Journal of Modern Literature* 2-3, s. 357-366.
- NETHERCOT, Arthur H. ““Mrs Warren’s Profession” and “The Second Mrs Tanqueray””, *The Shaw Review* 13-1, s. 26-28.
- PINERO, Arthur Wing (1893), *The Second Mrs Tanqueray*, Kindle Edition
- SHAW, George Bernard (1891), *The Quintessence of Ibsenism*, Walter Scott, Londra
- SHAW, George Bernard (1898), “Mrs Warren’s Profession”, *Plays Unpleasant*, Penguin, Londra
- SHAW, George Bernard (1903), *Man and Superman*, Penguin, Londra
- SHAW, George Bernard (1905) “Major Barbara”, *The Complete Bernard Shaw Plays* (1965), Paul Hamlyn, Londra
- SHAW, George Bernard (1921), *Back to Methuselah: A Metabiological Pentateuch*, Kindle Edition
- SHAW, George Bernard (1930), “The Author’s Apology (Mrs Warren’s Profession)”, *The Complete Prefaces Volume I*, Allen Lane The Penguin Press, Londra
- SHAW, George Bernard (1931), *Our Theatres in the Nineties: Criticisms Contributed Week by Week to the Saturday Review From January 1895 to May 1898. In Three Volumes. Volume I.*: WMH. Wise&Company, New York
- WALKOWITZ, Judith R. (1982), *Prostitution and Victorian Society: Women, Class and the State*, Cambridge University Press, Google Books
- WISENTHAL, J.L. (1979) *Shaw and Ibsen: Bernard Shaw’s The Quintessence of Ibsenism and Related Writings*, University of Toronto Press, Toronto